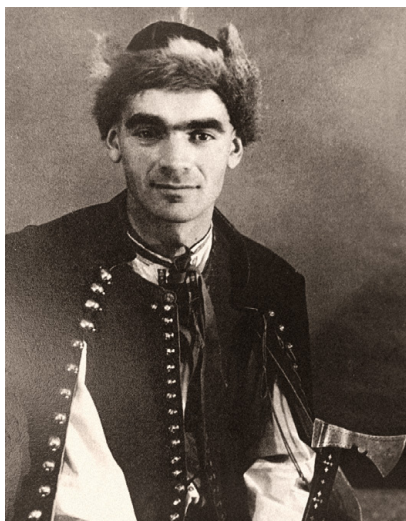

Jak se za starých časů na Valašsku léčilo

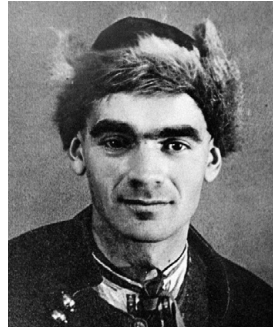
Z kroniky Aloise Bělunka
přepsal a uspořádal Richard Sobotka

Edice Milé tisky

Jak se za starých časů na Valašsku léčilo

Z kroniky Aloise Bělunka
přepsal a uspořádal Richard Sobotka

Kdo byl Alois Bělunek

Alois Bělunek (1911–1971), písmák, vlastenec, národovec, fotograf, pocházel ze Solance pod Soláněm. Sepsal kroniku Doplnky o životě Valachů 1850–1950. Titulní stranu plátěných desek zdobí kresba valašské chalupy Jana Poštáckého z Horní ulice v Rožnově pod Radhoštěm, kterou v roce 1940 nakreslil Bedřich Fojtášek.

V rodišti na Solanci pod Soláněm byl Alois Bělunek prvním z fotografů a přibližně od 30. let 20. století Solanec dokumentoval fotograficky i sběrem pohlednic. Později také Rožnov pod Radhoštěm. Z bohatého materiálu uspořádal dokumentární obrazovou kroniku Pohledy do Rožnova

Vyšlo v rámci projektu tvůrčí skupiny seniorů
„Město v mé paměti“ při Městské knihovně
v Rožnově pod Radhoštěm.

pod Radh. Její desky zdobí ručně malovaný historický akvarel Rožnova, údajně z poloviny 18. století, který pro tuto kroniku věnoval Miroslav Hlucháň. Obrazová kronika obsahuje řadu unikátních fotografií – doslova originálů, protože Alois Bělunek negativy filmů z neznámého důvodu nechoval. Obrazovou kroniku doplňoval Alois Bělunek až do své smrti.

Od roku 1952 bydlel Alois Bělunek několik let i s rodinou v Rožnově pod Radhoštěm ve Valašském muzeu v přírodě, v budově staré rožnovské radnice, kde působil jako domovník. S manželkou zajišťoval prodej vstupenek do muzea a průvodcovskou službu.

Alois Bělunek o sobě

„Již ve svém mládí projevoval jsem zájem o původu vzniku obcí, život a zvyky starých lidí a o všechno, co má vztah ke starým dobám. Jako dospělejší žák dělal jsem si poznámky z vyjádření mého otce, když se mluvílo mezi starými lidmi, jak to dříve bývalo na rozdíl ode dneška. V tomto sledování neustal jsem ani později. Když jsem v r. 1927 nastoupil do pletárenského průmyslu v Rožnově p. R., tak jsem měl ještě větší možnosti dovědět se více a rozšířit své znalosti i o Rožnovsko – město a okolí.

Seznámil a spřátelil jsem se i s p. Frant. Maléřem, národopisným pracovníkem v Hutisku-Solanci, jeho vlivem byl jsem aktivním členem tamějšího národopisného kroužku „Valašská Beseda“. V Rožnově p. R. spolupracoval jsem s p. Josefem Tvarůžkem, archivářem města Rožnova p. R., také s Boh. Kramolišem, pracovníkem Val. muzea v přírodě. Od r. 1930 byl jsem členem a v pozdějších letech i členem výboru Valašského muzea v přírodě v Rožnově p. R.

Rád vyhledávám takovou společnost, kde mohu pro své vědomosti načerpat zprávy a podklady k další práci.

Neměl jsem možnost, nestudoval jsem příslušné odborné školy – teorii – své vědomosti čerpám

přímo z lidu, ze kterého jsem vyšel a se kterým žiji. Přiznávám se však, že pročítám kdejakou literaturu napsanou o našem kraji i podobnou jinou a vysoce si jí cením.“

Alois Bělunek vytrvalou a nenápadnou prací zanechal po sobě dílo, které dosud nebylo v plné míře zhodnoceno.

Alois Bělunek byl velkým příznivcem valašského básníka Metoděje Jahna, a tak nepřekvapuje, že jeho báseň o starých valašských chalupách začlenil do své kroniky.

Metoděj Jahn

*Jak by se sešly stařenky
z okolí u sousedů
s kolovrátky a s vřetenky
zvečera na besedu,
přes všecky času proměny
chalupy tady stojí,
v minulost šerou zasněny,
v bývalou mladost svoji.*

*Pod stropem nízké světnice
zticha si povídají*

*při bledém svitu měsíce
o starých časech v kraji,
o Luce, o Mařeně,
o svatojánských ohnících –
Kyčery na temeně.*

*Kdo sem kdy přijdeš jako host,
v zasnění postůj tady –
věz, že je svatá minulost
s jejími zvyky – řády.
Utišíš proto všední ruch,
lomozná vřava denní
tu, kde chce mluvit předků duch
ve chvíli povznesení!*

Metoděj Jahn (1865 Valašské Meziříčí – 1942 Hranice), učitel, spisovatel, básník. Básnické prvotiny publikoval pod pseudonymem M. Hanuš v almanachu Zora. V Zašové napsal povídky Nevzešlo ráno a Zapadlé úhory. Jeho dalšími knihami jsou sbírky povídek Večerní stíny, Ráj a jiné povídky, Horší lidé, romány Selský práh a Slunečná paseka. Také kniha o valašských dětech Jarní píseň. Byl bytostně srostlý svým životem i svou literární tvorbou s Valašskem. Je pohřben na Valašském Slavíně v Rožnově pod Radhoštěm.

Jaké nemoci trápily někdejší Valachy a čím je léčili

Nemoc či choroba je porucha zdraví. Nemoc může být těžká nebo lehká, nebo i vážná. Léčiti znamená překonávat nemoc léky, životosprávou a jinými prostředky nebo opatřeními. Léčitel je ten, kdo léčí. Léčivo je léčivý – uzdravující prostředek – lék.

Medikamenty a léčebné postupy se na starém Valašsku v mnohém odlišovaly od současné moderní doby. Lékařská péče byla málo dostupná a mnohdy nebyly peníze na lékaře ani na léky. Za této situace se horalé obraceli o radu k vědmám a lidovému léčitelství, převážně založeném na znalosti léčivých rostlin. Vystudovaný lékař byl zpravidla předposlední, a poslední instancí býval panáček s posledním pomazáním.

Součástí kroniky Aloise Bělunka Doplňky o životě Valachů 1850–1950 je také obsáhlá stať o tom, jak se horalé na někdejších Valašsku léčivali.

„Povíme si o tom, co všechno horalé proti nemocem užívali a podnikali, jen aby nemuseli volati doktora, protože k lékařům stejně mnoho důvěry neměli

a stálo to peníze, kterých nikdy nebylo. Avšak lékaři také nebylo.

Nemohlo nikoho udivovati, že lidé, kteří se v nemoci po staletí o přírodu opírali, nemohli se od ní rázem odtrhnouti. A lékaři byli často až poslední, ke kterým se lidé v nemoci obraceli, obyčejně už bylo pozdě, a na dlouho bylo po důvěře. Pokud nemocný zemřel v domácím léčení, tak zemřel, ale když zemřel po ošetření lékařem, to bylo něco jiného – a stálo to peníze. Domácí léčení přece také pomáhalo a nestálo nic, ani se mnohdy nepoděkovalo, dle úsloví: Za léky se neděkuje; kdyby se děkovalo, ztratily by účinnost.“

U většiny chorob, které horaly na Valašsku postihovaly, byli víceméně odkázáni na své znalosti přírodní léčby, také na pomoc lidových léčitelů, kteří znalosti čerpali z přírody. Ti se často uchýlovali k všelijakému zařikávání, okuřování a věštění. A třebaže jejich magie také často vyšla naprázdno, byl konečný účet vlastně jen za tu podívanou. Někteří bylinkáři znali účinky bylin a léčbu pomocí nich velmi dobře, ale také oni mnohdy dospěli k závěru, že bude nejjistější pozvat k nemocnému panáčka s posledním požehnáním. Teprve když nebylo rady, nastupoval se svou medicínou študovaný doktor, často už pozdě. A pozvat k nemocnému doktora byl obvykle drahý špás.

Nahlédnutí do domácí lékárny

Bloščka (tmavá krevní podlitina). Bloščka obvykle vznikla po přiskřípnutí. Podlitina nenastane, když se postižené místo rychle a dobře palcem ruky rozetírá. Takováto masáž trvá 4–6 minut.

Bolesti krku. Na bolesti v krku vzniklé z nachlazení a při zasypnutí hlasivek se používal čistý petrolej. Dávala se ho jedna lžice každé 3–4 hodiny. Také krk se zabalil do petrolejem napuštěného obvazu.

Bolestivá místa. Obklady – sušené hříby nebo oves daly se do vhodného plátěného míška a přikládaly se na bolestivá místa, suchou látkou obvázály, aby se bolavé místo rozpařilo.

Bolesti v křížoch a zádech. Od uvedených bolestí pomáhaly obklady ze zeměňáků. Nasolené vařené brambory se i se slupkou rozmíchají a připraví obklad. Přikládá se při bolestech v křížoch, zádech, za krkem, svalstva apod.

Bolesti zubů. Při bolestech zubů se namáčejí nohy po kolena v horké vodě – do dřavého zubu se vloží hřebíček (koření), okuřuje se, do dírky v zubu vloží se konec žhavého drátu, aby se nerv usmrtil – vypálil.

Březová voda – sok (šťáva). Březovou vodu lze získat časně z jara, když pukají (raší) břízy. U starších stromů břízy asi 40 cm nad zemí vyvrtá se do kmenové díry. Vloží se do ní trubička, pod ni se připraví nádoba – láhev, do které míza z břízy odkapává. Díra se navrtává trochu od středu, aby se nepoškodila duše – střed stromu. Březová voda užívá se pro růst vlasů, myje se v ní pleť proti pihám a vyrážkám.

Oslazená cukrem se pije jako lahodný zdravý nápoj. Vařit se nedává. Díra ve stromu se dřevěným klínem zatěsňuje a strom bez ujmy roste dál.

Čaj z makůvek. Aby děti dobře – tvrdě a déle spaly, dávaly jim maminky pít čaj z uvařených makůvek. Je to čaj vařený ze suchých makovic, které se za tím účelem mají od podzimu schovávat. Z nevědomosti, že dítěti škodí, dávala matka dítěti odvar pít, když chtěla mít od dítěte pokoj, když měla hodně práce, neb šla z domu na přástku nebo na muzigu apod. Dítě s sebou vzít nemohla a neměl je kdo opatrovat.

Domácí koupel. V roce 1923 se u rodiny Jana VI. v Rožnově – Dolních Pasekách prováděla domácí koupel následovně. Maminka koupala v kuchyni 7 dětí: 4 nejmladší ve škopku pro dobytek, všechny další ve stejné vodě, jen děti střídala. Voda byla od špíny hustá. Po umytí nabrala matka do úst z hrnečka čisté vody a stříkala vodu na hlavu dítěti, aby z něho špatnou vodu opláchl. To se opakovalo několikrát. I tak v r. 1963 všech 7 dětí, už jako dospělé osoby, ještě žily a byly zdravé.

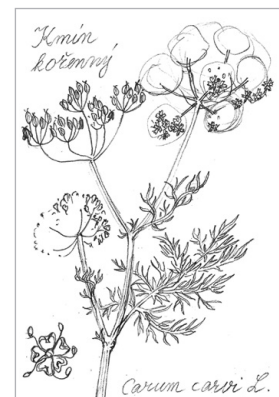
Ječné zrno. Na ječné zrno se dávaly mléčné obklady, neb se natřelo smetanou, přikládalo se tvaroh,

okuřovalo se. Nejlépe prý pomohlo, když někdo cizí znenadání postiženému plivnul do oka. Když se netrefil, plivnutí nepomáhalo.

Kapky proti různým nemocem, také jen na chuť. Hodně se používaly Hoffmanské a Melisové kapky. Menší děti a lidé v nemoci je užívali nakapáné na cukr. Zdraví je pili jako slivovici. Kapky byly k dostání v lékárnách, v drogeriích a v každém hostinci v žádaném množství. Ženy je hodně pily při muzikách.

Když bolet žaludek, užívaly se Rožnovské kapky, které se dostaly koupit jen v rožnovské lékárně „U Matky Boží“, kde je vyráběl lékárník PhMr. Ot. Arnošt. Výroba kapek byla jeho tajemstvím. Rožnovské žaludeční kapky byly známé i po širokém okolí na Moravském Slovácku, Hané, na Ostravsku i Slovensku. V současné době se uvedené kapky nevyrábějí.

Léčení kyselinou mravenčí. Kyselinu mravenčí si lze opatřit tak, že do čistě umyté láhve od vína apod. se dá trošku cukru krystalového, nebo 4–6 kostek cukru a malinko zalije vodou. Po rozpuštění cukru se sklenkou naklání a točí tak, aby se cukrová šťáva uvnitř sklenice roztekla po stěnách. Otevřená láhev se vloží do mraveniště. Mravenci

během několika hodin nalezu ve velkém množství do lahve, čím je jich více, tím lépe. Láhev se vezme, zašpuntuje. Doma se do lahve naleje denaturovaný líh, zazátkuje se a několik dnů ponechá na slunko, neb v mírném teple. Pozor na oheň! Za 6–10 i více dnů se obsah lahve přecedí přes plátno. Získanou kyselinou mravenčí natírají se bolestivá místa. Používá se jen k masáži. Vydrží několik let. Užívá se u revmatické bolesti, opuchlinách, zmoženinách, dření v rukou a v nohou. (Ne pro vnitřní užívání – jed!)

Léčení rohoviny. Dříve se chodívalo bosky, pokud to letní období dovolilo. Bosky chodili mladí i staří,

doma i při práci na poli. To bylo příčinou, že jim na nohou ze spodu – na šlapadlech – tvrdla kůže, která se měnila v tvrdou rohovinu. Osoba, které rohovina na nohou narostla, a to každé, když chodila bosky, necítila bolesti při chůzi po šterku, ostrém drobném kamení, neb po strništi apod. Naproti tomu rohovina praskala, puklinami prosakovala krev, dostávala se tam špína a působila silné bolesti. Podobně tomu bylo i u rukou, kdo dělal hodně s vodou, ten měl ruce spadané (vymáčené). Oboje je velmi bolestivé a léčily se stejným způsobem.

Omyté rány se namazaly jelením nebo hovězím lojem, glycerinovým nebo lněným olejem, tekutou pryskyřicí z pupenů kůry mladých jedliček a koupáním v některých zelinách.

Léčení vředu – boláku. Aby se vředy a boláky urychleně hojily a nerozšiřovaly dále po těle, kreslily se těsně kolem vředu uhlíkem z ohořelého klacíku kruhy. Dřívko však musí být uhaslé, ne žhavé. Kruhy se kreslí těsně u vředu proti směru slunce třikrát po sobě. Když bylo vředů více, tak kolem každého zvlášť. Byly-li vředy hustě blízko sebe, tak se jich pojalo do kruhu více.

Leknutí. Když se někdo leknul, musel ihned jít na malou stranu – a to bez rozdílu dospělý nebo

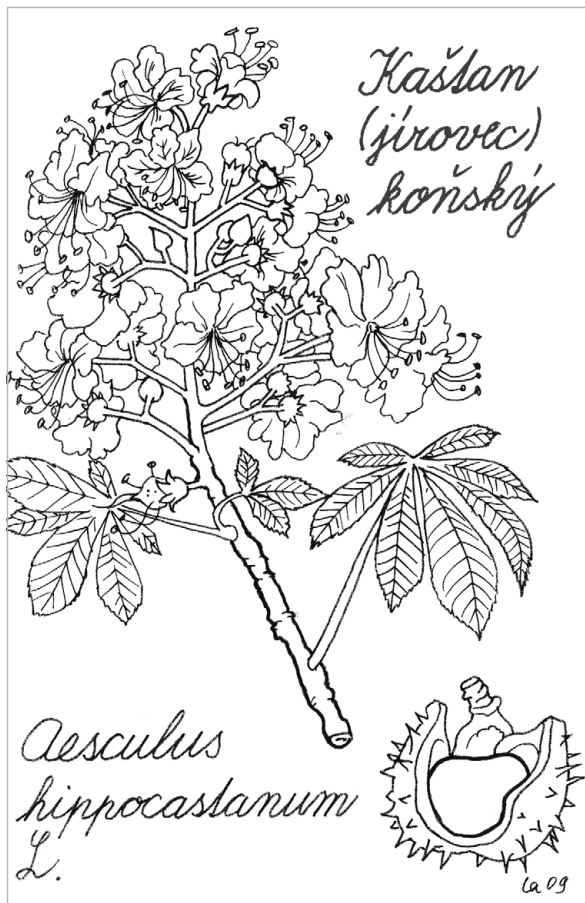
dítě, pokud již příkazu rozumělo. Onemocněl-li někdo z leknutí, okuřoval se.

Májová rosa – v měsíci květnu se nemocné a slabé (choré) děti koupaly v májové rose. Časně ráno položila se na mokrou trávu čistá plena, a když byla nasáklá vodou, vykroutila se (vyždímala) do připravené nádoby. Takto se nasbíralo 8–10 litrů rosy. V této lázni se dítě vykoupalo několikrát. Nasbíraná rosa se pouze dostatečně ohřála, ale nevařila se.

Cvičení s dítětem v koupeli. Před ukončením koupele vzala matka dítě za pravou ručičku a pravou nožičku a snažila se loket a koleno přiblížit k sobě. Totéž pak dělala na levé straně, pak zase křížem.

Moření v bříše. Gořalka s pepřem se užívala, když začalo mořiti v bříše. Když při bolesti nebyly žádné jiné kapky po ruce, gořalka určitě byla. Nejlépe posloužila silnější rezná. Do pulečky gořalky se dalo na špičku nože mletého pepře, rozmíchat a razem se vypilo, aby pepř neusedl na dně. Když bolest neprestala, mohlo se opakovat.

Narodilo-li se slabé (choré) dítě, koupalo se po několik měsíců ve slané vodě a v odvaru spařených

zelin – vršky jedlové četiny, jen z mladých jedlí, bobolusk, komiatka, husí stopky, přeslička, mateřídouška, březové listí, jazyčky, šalvěj a další.

Neštovice v prstu. Toto onemocnění nejčastěji nastalo po píchnutí jehlou. Léčilo se tím, že se bolavý prst omočil několikrát po sobě do vařící vody. Tento způsob se opakoval vícekrát po několik dnů. Také se prst okuřoval.

Odbiračky. Na odbiračky (hnisání) přikládalo se jahodové, malinové, ostružinové listí, psí jazyček, nař mořské cibule. Hnis se propouštěl rozžhaveným koncem drátu, kterým se vypálila v kůži díra, aby nečistota vytekla. Také se kůže propíchla jehlou, zde se však otvor uzavíral a nečistota se musela násilím – bolestně vytlačit.

Okuřování patřilo k nejrozšířenějším způsobům domácího léčení. Také napařování, zeliny (léčivé rostliny), různá sádla – masáže. V těžkých případech se přikračovalo k pověrám a čarám, které většinou končily průpovídkou o posledním zaopatření: „Jděte pro panáčka, nebude tento již zeleného trávníku šlapati.“

Opuchliny a pohmožděny. Kromě jiného způsobu léčení se na opuchliny a pohmožděny dávaly obklady navlhčené v moči.

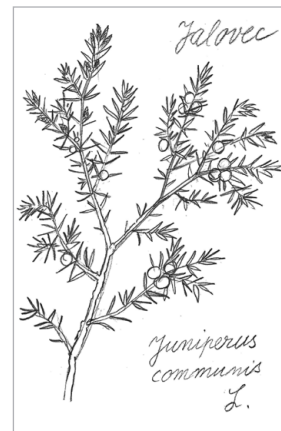
Osyvky (spalničky) léčené kořalkou a v peci. Nemocnému se dalo vypít 1 deci až čtvrt litru – dle stáří a síly nemocného – kořalky čisté, žitné bílé, do které se dalo rozpustit více cukru nebo med. Dávka se mohla i opakovat. Nemocný musel ležet zabalený a potit se, aby osyvky vyrazily na povrch. Pak bylo dobře.

Pocení nemocného se mohlo urychlit tak, že domácí mírně vytopili pec na pečení chleba, ometlem vyčistili, aby tam nezůstala ani jiskřička žhavého popela. Nemocný, když se napil slazené nebo syrové gořalky, řádně se zabalil, případně i do ovčího kožichu a vsunul se do pece tak, aby měl hlavu venku a dobře se mu dýchalo. Za nepřetržitého dozoru byl takto ponechán 1 až 2 hodiny. Nemocný pláče, slábne, potí se. To je však dobrý lék, a něco vydržet musí.

Popraskané ruce, nohy, řezné rány od nože, skla apod. Takové rány se natíraly neb zalévaly roztopeným (ne horkým) jelením lojem, hovězím lojem, glycerinovým lojem. Rány se také zalévaly šťávou pryskyřice z pupenů stromů mladých

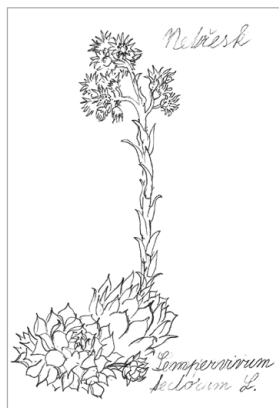
jedliček, které se vyskytují jen na kůře. Nebo se zelový list natřel včelím voskem a odstředěným máslem, na to se nasypala slabá vrstva ječmenné krupice – vše se přiložilo na bolavé místo a plátnem obvázano.

Rány a nemoci vnitřní. Léčba sádlem a hlínou – slínovicí (jíl). U různých nemocí vnitřních i vnějších poranění užívaly se k léčení sádla jako psina, králíčina, husina, kuřina, kočičí sádlo, hadí a jiné. Bolavá místa se masírovala. Přidávaly se do jídla i čaje. Na bolavá místa se také přikládala mazlavá hlína, nejčastěji slínovice.

Revmatické bolesti, opuchliny, zmoženiny, dření v rukou a v nohou. Nemoc se léčila v mraveništi a to tak, že bolavá místa vložil nemocný do hnízda mravenců – do mraveniště. Mravenci bolavé místa štípali a kyselinou mravenčí okysličovali. Tento způsob léčení byl obtížný a také nepraktický, protože mravenci se rozlézali po celém těle nemocného.

Suchoty (tuberkulóza). Podle obrácených chloupků na těle u dítěte i mladých lidí je možné rozpoznat, má-li suchoty nebo ne. Když u prohlížené osoby rostou chloupky po těle, hlavně na zádech, opačným směrem – zdola nahoru, od nohou k hlavě – má určitě suchotiny.

Souchotiny se léčily takto: Zabil se pes, do čerstvě stažené kůže se nemocný zabalil. Syrová kůže, ještě teplá se nemocnému ovinula kolem těla a to vnitřkem dovnitř, aby tělo bylo spojeno s pozůstatky sádla na kůži. Kůže na těle – prsou – se převinovala ještě kusem látky. V tomto zábalu zůstal nemocný několik dnů. Je zřejmé, že kůže později silně zapáchala, ale co by člověk pro zdraví neudělal. Zábal do psí kůže se dle možnosti opakoval, když se sehnal pes na zabití.

Nemocný také užíval jídla i čaje, do kterých se dávalo jen psí sádlo – zvané psina.

Syrup proti nachlazení. V červnu a v červenci natrhají se nově vyrostlé vršky z mladých stromků jedlové četiny, psí jazýček – jitrocel kopinatý v poměru 1:1. Oboje se na drobounko pořeže, promíchá a s krystalovým cukrem, kterým nešetříme, rukou – pěstí utlačíme do kamenného hrnce. Hrnec s utlačenou směsí se vrchem řádně ováže a ponechá asi 14 dnů na slunku, neb v mírném teple, pak se zakope do hlinité země (ne do šterku), na suchém a slunném místě. Dno hrnce je asi 50 cm hluboko. Hrnec musí být zajištěn proti červům, myším apod. V říjnu až v listopadu se hrnec vykope a jeho obsah přes čisté plátno procedí – protlačí. Šťáva syruhu se naleje do sklenic, zazátkuje a uschová v temnu

a chladnu. Syrupu užívá se po lžících při nachlazení, kašli, angíně, zasypanutí hlasívek atd. Syrup je velmi zdravý, osvěžující a chutný. Může se dávat i malým dětem.

Uřknutí. Když někdo jedl a druhý se na něj pláзил (díval) – tak jej uřknul. Uřknutý měl bolesti v břiše. Léčil se užíváním kapek – pil gořalku, dával si na břicho teplé obklady, a když mu nic nepomohlo, musel být okuřován. V okuřovací směsi musely býti vlny z toho, kdo jej uřknul, jinak to nepomohlo.

Zápal plic pohrudnice. Pije se horký čaj s křenem, slazený medem neb cukrkandlem, hodně se užívá psí sádlo – psina.

Zastavení krve. Aby krev z rány vzniklé od pořezání neb porubání netekla, přikládala se na ránu čistá pavučina. Nedávala se pavučina ze stěn domů neb jiných přístřešků, ale hledala se na loukách a lesních podrostech. Z přístřešků se dávala, jen když tam byla pavučina nová – naprosto čistá.

Zatnutí vředem (padoucnice). Když dítě upře očka do neznáma, začne se chvětí a jeho tělíčko tuhnout, ve tváři mění barvu – to jej zatíná vřed. Hned mu vsunout do úst kousek čisté látky, nebo dřevěnou

vařečku, aby si neprokouslo jazýček. Uvolní se mu šatečky, hlavně límeček kolem krku. Rozpaží se mu ručičky a současně tisknou palce a to tak dlouho, až se dítě zase vzpamatuje (asi 2–3 minuty). Pak dávat dítěti posilující jídla.

Zdravé zuby. Uchoval si je ten, a také jej nebolely, kdo jedl chleba, ve kterém byly vyhryzeny díry od myší. Kdo takový chleba nechtěl jísti, protože se mu protivil, tak mu jej bez jeho vědomí druhá osoba nadrobila do mléka nebo do polévky.

Zeliny. K léčení všech druhů nemocí i veškerých zranění se používalo zelin (bylin) rostoucích na polích a loukách. Nejvíce sbíraly se květy, pak listí, kořeny, kůra a celé zeliny bez kořenů. Zeliny se v kostele světily.

Ze zelin vařily se čaje, připravovaly lázně, koupele, napařování, obklady, sirupy, masti sádelné a tekuté. Některé zeliny účinkovaly proti mnohým nemocem samostatně, jindy se musel přípravek sestavit z více druhů zelin, neb s dalšími prostředky – jako sádlo z různých zvířat, lůj, oleje, líh čistý i denaturovaný, kořalka atd.

Aby zeliny měly větší účinek, sbíraly se v předvečer svátku sv. Jiří, Filipa a Jakuba, Jana Křtitele,

Nanebevzetí P. Marie a Michala. Květy se trhaly i mimo uvedené svátky.

Zlatenka (žloutenka). Zlatenku dostal ten, kdo se často vzhlížel v zrcadle. K léčení kromě zelinových (bylinných) čajů z různých (jen některých) druhů používaly se také vaječné skořápky vymáčené do hněda.

Zlomeniny a vykloubení. Pochroumané končetiny si na dědinách nechávali postižení lidé spravit kořenářkou, neb někým, který tomu rozuměl – a to stále někdo byl. Nebyla-li taková osoba v jedné dědině, byla ve druhé, ale byla. Takovíto doktoři – bylináři–bylinkářky – bývali voláni i k dobytku. Dle výpovědi starých lidí bylo někdy i obdivuhodné, jak takoví domácí fušeři dovedli u člověka i dobytka spravit zlomeniny a vykloubení. Po napravení zlomeniny dávali končetinu do destiček, obyčejně to byly šindele. Místo sádry používali slínovice (jíl), nebo jiné mazlavé hlíny. Takto vesničtí doktoři–fušeři, pomáhali nejen lidem, ale i dobytku.

Když nepomáhalo nic, došlo na okuřování

Běžným léčebním prostředkem bylo okuřování. Okuřováním léčily se bolesti zubů, stříkání v uších, krční nemoci, vředy boláky, lúpání v křížoch, dření v nohou–rukou, leknutí, padoucnice, revmatické bolesti, neštovice, zimnice, úrok (ušknutí), opuchliny, pohmožděny atd.

Skladba směsi pro okuřování se připravovala dle druhu nemoci, u které bylo potřeba okuřování provést, ale byly to jen malé úchyly, takže se k nim někdy ani nepřihlíželo a okuřovalo se tím, co v danou chvíli bylo možno sehnati.

Směs pro okuřování se skládala: Čertův kámen (ozan – koupil se v drogerii), osi baňa (vosí hnízdo), šupy z cibule a česneku, různé zeliny (svěcené), třísečky nasekané z prahů u dveří, třísečky ze dřeva svěceného, senné strusky, hromotřesk (svěcený), hadí lín (kůže), vlasy z člověka (nebo srst ze zvířat) apod.

Základní prvek pro okuřování je ozan – zvaný také čertův kámen, snad proto, že v ohni silně zapáchá; ten jedině se musel koupit. Prodával se pod názvem Ozant = pryskyřice z asijské rostliny ločidlo čertovo

lejno, která má léčivé účinky. V zásobě jej měli v každé rodině. Z ostatních přípravků lze sehnati doma hadí lín (kůži), když nebyla, nedávala se, avšak s línem byl účinek lepší, proto se přes léto na slunných místech, kde hadi žili, hadí kůže vyhledávala.

Bylo-li třeba okuřovat člověka, který se lekl jiného člověka, neb byl jím určknut, tak se přidával z něj ústřížek vlasů, když to bylo leknutí ze zvířete, tak z něj srst.

Nebylo-li možno získat například kůži od hada, tak se dávala tráva, kde had byl.

Postup při okuřování.

Uvedená směs se na drobno rozseká a promíchá, kromě ozanu. Nemocná osoba připraví se k okuřování a to tak, aby pod bolestivým místem mohla být daná mísa s kúřením a nad okuřovaným místem udělá se zákryt z měcha, starého kabátu nebo z látky, aby kúř se trochu zadržel a přímo neunikal. Je to stejný způsob jako při napařování.

Na starou nepotřebnou mísu dáme malinko žhavého uhlí ze dřeva. Do žhavého uhlí vložíme kousek ozanu, který začne okamžitě čpít. Na to rychle vsypeme rozsekanou směs a položíme na připravené místo u nemocné osoby.

Směs, která ráda vzplane plamenem, se musí stále dusit. Musí se dáti pozor na oheň, aby se nevažaly látky na nemocném.

Zvlášť pozor se musí dát během okuřování na nemocného, aby se (kouřem) nezalknul, nebo neudusil, když se mu okuřuje hlava. Tu se musí jeho hlava stále odkrývati, aby hustý kouř unikl.

Poněvadž kouř ze směsi, hlavně z čertova kame-ne (ozanu) silně čpí, musí být okna i dveře otevřeny. Zápach je cítit ještě 2–3 dny.

Po okuřování se nemocný připraví – dle druhu nemoci – k pocení a ke spánku. Nemá jej ovanout chlad.

Při nemocech jako padoucnice, úmor apod. se krom okuřování provádělo současně i zaříkávání – čáry.

Jarmareční a jiní doktoři

Na rožnovském jarmarku byl obvykle zastoupený i odbor lékařský. Za několik haléřů mohl si nechat člověk změřit krevní tlak snadno a rychle. Vzala se jen do ruky baňka zkumavky s nějakou červenou tekutinou. Jak tekutina stoupala, takový byl krevní tlak, a dle toho výsledku doporučil „jarmareční dochtor“ léčbu a příslušná opatření. Práce měl po celý den plné ruce.

Když někoho bolely zuby a potřeboval zub vytrhnouti, šel na jarmark, kde mu jej „jarmareční zubní dochtor“ bezbolestně vytrhnul. Rovněž se u něj dostaly koupit různé kapky proti bolestem zubů. Také on měl po celý den mnoho práce.

Koho nebolely zuby, jistě trpěl na nemoci jiné, jako jsou suchoty (tuberkulóza) neboli lunzoch, revma, lámání, kručení, nespavost atd. S tím se nemusel trápit, poněvadž na jarmarku dostal v jiných stáncích koupit různé mastičky, kapky a zeliny. Dle vyprávění prodávajícího: Nebylo lze lepších léků nikde a v žádné lékárně koupit, protože jen on má ty pravé, které má dovezené, a to na černo – pašované až z Itálie, Dalmácie i z Ameriky. Některé masti a zeliny měl i proti nemocem zvířat. I on večer odjížděl s prázdnými bednami a hodně unaven, zato však s plnou peněženkou.

V nemajetných rodinách byl dost často lékem i obyčejný rohlík, přinesený z města, který byl zvláště pro děti opravdovou pochoutkou. Ale když dítěti ani krámský rohlík nešmakoval, bylo zle. Totéž platilo u bílého pekařského chleba. Přičemž chlebová kůrka byla považována za lahůdku. František Bartoš uvádí: „Nemá-li nemocný chuť už ani na bílý chléb, pak ho již odevzdávají do vůle boží.“

Důraz byl kladen na osobní hygienu. Většinou bylo používáno mýdlo doma vařené dle receptu: 60 dkg tuku (staré sádlo, lůj, margarin, parafin, vývar z kostí), 15 dkg louhového kamene, 10 dkg potaše, 6 dkg pryskyřice nebo kalafuny, 3,5 l měkké dešťové vody, sůl. Celý výrobní proces trval asi dvě hodiny. Když směs zhoustla, odstavila se z plotny a míchala se dále. Ztuhlé mýdlo se nakrájelo na kostky.

Pokud jde o hygienu, běžně se koupalo v dřevěném škopku či v neckách a jedna voda musela postačit pro všechny děti, mnohdy se v ní okoupala i celá rodina. Po koupeli někdy hospodyně v ní ještě přeprala nějaké prádlo a stejnou vodou umyla dveře a pak i podlahu. Špinavou vodou se pak ještě zalila zahrádka.

Léčilo se všeličím

K uznávaným léčivým bylinám patřila například i kopřiva pálivá. Věřilo se, že má v sobě devatero léčivosti, a nálev z ní se užíval po celý rok. Nejúčinnější byl, když se pil na hladno, a věřilo se, že na jaře zapudí celkovou slabost. Jednomu z Hutiska prý už doktoři nečítali, ale uvěřil v léčivou sílu kopřivy, a žije pořád. U chlapů prý takový odvar podpoří jejich mužnost až do vysokého věku, podobně jako odvar z křenu, cibule a česneku.

Na žaludeční potíže se doporučoval mátový likér: 3 hrsti drobně krájené čerstvé nebo i sušené máty peprné, 0,25 l alkoholu, 20 dkg cukru.

Mátu zalít alkoholem, ponechat 4 dny na slunci, doplnit cukrem rozvařeným v troše vody. Po promíchání slít do lahví a při žaludečních potížích, nadýmání a nechutenství užívat po kapkách.

Na posílení nervů je lék z aloe: 30 dkg čerstvé aloe z rostliny 3–5 let staré, která se však nesmí týden před sklizní zalévat, 50 dkg medu, 7–10 dcl přírodního červeného vína, 2–5 dcl čistého lihu.

Aloi jemně pomlít, nebo roztlouct dřevěnou paličkou ve skleněné nebo v porcelánové

nádobě a smísit s ostatními přísadami. Dát do tmavé láhve a dobře zazátkovat a ponechat ve tmě 5 dnů stát. Až pak má své léčivé účinky a může se užívat. Přitom procedíme jen takové množství, které vystačí na jeden týden, ostatní zůstane neprocezené.

Užívá se na trojí způsob:

3x denně 1 kávová lžička 2 hodiny před jídlem po dobu 14 dnů,

3x denně 1 malá lžička po dobu 3 měsíců,

3x denně 1 malá lžička, 3x1 polévková lžíce před jídlem po dobu 2 až 3 týdnů.

Po každé z těchto léčebných kúr musí následovat rok přestávka v užívání, pak se může znovu opakovat.

Nejobvyklejší nemocí bylo nachlazení, prevencí bylo hodně pít zelnicí – vodu ze zkvašeného zelí.

Petrolej byl na ledaco. Léčil se jím záškrť, používal se i při zavšivení. Horečku prý dokázala srazit silně oslazená voda. V létě tělesná teplota klesla po používání lesních plodů – malin. Při horečce se měl pít odvar z anýzu, nebo mléčný odvar ze strouhaného křenu. V Hážovicích prý horečku léčili střelným

prachem do ručnice, podával se na lžičce s trochou vody, polknout a zapít.

Vzácnou léčivou bylinou je bez, však ne nadarmo se říká: před bezem klekni. Černý bez údajně chrání před 99 nemocemi, víc jich v lidovém prostředí známo ani nebylo. Léčivé účinky měl celý keř. Květy i plody se sbíraly každoročně. Obojí se sušilo k zimnímu použití. Spařené květy se přikládaly na krk při angíně či nachlazení, horký odvar se pil a vyvolával pocení. Zralé bezinky byly také součástí tzv. selského dryáku – alkoholického nápoje, který účinně snižoval vysoký tlak.

Bezinkový likér: 2 l bezinek, 1 l vody, 1 kg cukru, 2 vanilkové cukry, 2 lžíce mleté zrnkové kávy, 0,5 l rumu. Bezinky svařit s vodou a ocedit. Do této šťávy přidat cukr a vařit 5 minut. Vmíchat vanilkový cukr, vařit 3 minuty, přidat kávu a vařit 2 minuty. Nakonec vmíchat rum, a už nevařit. Před naléváním likéru směs přecedit, nebo ponechat i s kávovou sedlinou.

Bolesti zubů se často a s oblibou léčily kořalkou, což mnozí považovali za příjemný, ne-li nejlepší způsob.

Kašel se léčil z jara nasbíraným jitrocelem (psí jazýčky), pomáhal také na záduchu. Pomáhaly

i odvary z léčivých bylin – dobromysl, divizna, majoránka, listy jahodníku, podběl, jitrocel a další léčivé byliny. V oblibě byl jitrocelový sirup, zvláště pak likér z lipového květu: Čerstvý lipový květ dáme do skleněné nebo kameninové nádoby a polijeme čistým lihem nebo nějakým alkoholem, dobře uzavřeme, necháme 2 týdny za oknem. Ve vodě rozvaříme půl kilogramu cukru a smícháme s procezeným výluhem. Při použití čistého lihu patřičně zředíme vodou. Likér je lahodný a vonný, slouží jako doplněk léčby kašle.

Známý a oblíbený proti kašli je i pampeliškový sirup.

Chřipku léčíme především ležením v posteli. Také se doporučuje silná česneková polévka s kostkami osmaženého chleba.

Dobrá medikace je i borůvkovým, jahodovým nebo malinovým likérem.

Dokonce i vínem ze rži (žita): 0,5 l obilí, kvasnice velikosti ořechu, 0,75 kg cukru, 4 litry převařené vody. Víno rozkvasíme kvasnicemi a necháme v teple. Po 9 dnech je víno vhodné k mírnému popíjení, dobře sloužilo i celkovému posílení organismu.

Na bolesti břicha je dobré šípkové víno, víno z chlebových kůrek, víno česnekové a také pelyňkové

kapky. Při vnitřních potížích může účinně zapůsobit jalovec a jalovčinky, třeba i jako jalovcový likér.

Lidová léčba uměla léčit vnitřní parazity i kožní nemoci, otevřené a krvácející rány a pohmožděnin, nemoci očí například jejich koupelí v roztoku ze světlíku lékařského. Věřilo se také na léčbu čajem z devatera kvítí, natrhaného mezi Jány. Co se léčivých bylin týká, říkalo se: Lepší malá pomoc nežli velká nemoc.

Vědmy také často používaly k léčení magii a okuřování.

Už naši předkové však dobře věděli, že prevencí proti nemocem i lékem zároveň je zdravé jídlo. Odjakživa je známo, že kdo je zdravý, má i všechno ostatní k životu nezbytné: štěstí, lásku i něco peněz.

Alkohol ve valašské medicíně

Alkohol byl na Valašsku snad vůbec nejrozšířenějším a nejoblíbenějším medikamentem.

Nejobyčejnější a nejdostupnější byla zhřivanica. Recept na její přípravu je jednoduchý. Může se vařit jen z čisté gořalky zvané: žitná, rezná, zednická, čistá bílá. Je to gořalka asi 20%, když je silnější, víc se ředí.

Příprava: Na kastrolu upražíme cukr, nejlepší je krystalový. V další nádobě uvaříme vodu, do které dáme trochu cukru, celou skořici a několik zrněk hřebíčku. Obsah jedné i druhé nádoby slejeme dohromady. Dáme na kastrol, vaříme a mícháme tak dlouho, až se pálený cukr rozpustí. Do této směsi vlejeme gořalku, pokličkou přikryjeme, až k bodu varu ohřejeme – nesmí se však pařit, ztratila by na síle. Pije se horká. (Výpary jsou snadno vznětlivé – pozor na oheň!) Zhřivanica se pila při všech příležitostech, o svátcích, na hostinách, v hospodě i doma. V lidovém lékařství byla považována za lék. Proti kupované kořalce šlo o slabounký odvar, zato se pila pořád. A když kojící matka dítě odstavovala, bylo už na zhřivanicu navyklé,

akorát mu ji citlivější osoby trochu naředily, aby nebyla tak ostrá.

Alkoholické nápoje se používaly jako pohoštění, jako dar i obětiny. Alkohol usnadňoval sociální komunikaci, byl i prostředkem při magických praktikách, které byly součástí všech výrazných přelomových okamžiků v životě člověka i obyčejů a zvyků výročního cyklu.

Užívání alkoholu se rozmohlo v 19. století.

Ještě počátkem 19. století nebyla situace na Valašsku tak zoufalá. Kolem roku 1820 zaznamenal Josef Heřman Agapit Gallaš: „Ačkoliv Valaši víno a kořalku milují, tak nicméně přec nenalézají se mezi nimi žádných tak velkých a ohavných ožralců jako jinde, aspoň ne toli.“

Až ve druhé polovině 19. století bylo Moravské Valašsko známé pozitivním vztahem k alkoholu, zvláště ke kořalce a v prvních desetiletích století dvacátého bylo kořalečným morem Valašsko nejvíce zamořeno.

Kořaleční nešvar byl na Valašsku tak zakořeněný, že se o něm zmiňovaly i tiskoviny.

Národní listy roku 1898 uvedly: „Zde na Valašsku jest pravá vlast' kořalečného moru. Kořalka pije se všude a stále: v hostincích namnoze nedostanete na Valašsku nic jiného mimo sprostou kořalku. Kořalka snídá se, polévá se jí na míse chléb,

a to jedí mladí, staří lžícemi. I dítky, které se ještě chovají, bývají krmeny chlebem kořalkou politým.“

Valašský týdeník Palacký v roce 1919 uvedl: „Valašsko svírá alkoholová příšera jako v kleštích. Hospod a putyk všude jako hub v lese, zvláště u nás na horách je plno kořalen. Hospoda, toť na Valašsku druhý kostel. Tam chodí se zapíjet žal a propíjet radost...“

Moravský zemský historikograf Beda Dudík roku 1873 o Valaších zaznamenal: „Vařené hovězí maso znají mnohé rodiny, stejně jako víno, možná jen podle jména, ale tím lépe kořalku. Čím chudší lid, tím hojnější tento mor.“

Roku 1880 zaznamenal národopisec František Bartoš: „Jako jinde víno, tak na Valašsku kořalku opěvují za nejlepší dobro v tomto slzavém údolí.“

Národní listy roku 1893 zaznamenaly: „Kořalka jest na Valašsku oblíbeným nápojem. Staří, mladí, mužští i ženské – všechno rádo ‚ovlažuje se‘ divokou, otravnou tou tekutinou. Rok od roku spotřeba kořalky tu stoupá.“

Historik Matouš Václavek ze Vsetína napsal: „Kořalku pije gazda, gazděna, ba i děti.“

František Bayer z Rožnova: „Valaši mají tu chybu, že nedovedou se ukrotiti v přílišném pití lihových nápojů.“

A historik Eduard Domluvil: „Byla pálenka ode-
dávna svůdným nápojem pro náš kraj.“

Nejvíce alkoholu se obvykle spotřebovalo o sva-
tebním dni, zvláště u ženicha a zvláště u nevěsty,
společně pak při odpolední a večerní zábavě v hos-
podě se alkohol pil v nemalém množství, zvláště
kořalka zvaná „Valašské Thee“ a pivo.

Kořalka se takto zcela přirozeně stala i součás-
tí lidových písní.

*Nepij synku kořalenu
ztratíš gatě, košulenu*

*Nepij, synku, slivovice,
propil bys aji nohavice.*

*Taký ogar sa mně páčí,
co sa do hospody nevláčí.*

Pamětnice z Rožnova – Dolních Pasek, naroze-
ná 1914, zaznamenala velikonoční kořaleční dob-
rodružství: „Tož bylo to na Velkú noc, gdy ti chlapi
přyšli s tú gořalků. Tož sem si ftedy hutla téj go-
řalky aj se súsetků. Fčyl bylo třeba dóit, ale tož jag
dyž jsme byly obě ožhralé!“

Příležitosti k napití bylo během roku habaděj. Při
narození dítěte, při křtinovém pohoštění šestinedě-
lek, při námluvách, při svatbě, při smrti i při pohřbu.
Ale také při Velikonocích, májových slavnostech,
dožínkách, hodech, o Vánocích i při masopustu.

Zahájení sanitní dopravy na Valašsku

O nějaké záchranné zdravotní službě na starém Va-
lašsku nemohlo být ani řeči. Nemocný se léčil doma
na lůžku, tam ho ošetřovali domácí, ale i bylinkáři,
když se nemohl nemocný dostavit k nim. Jakmile
bylo nejhůře, přivolali lékaře, pokud byl dosažitel-
ný. Ten přijel ve sjednané bryčce, v zimě na saních.

I v moderních časech se stává, že sanitní vůz se
nemůže pro špatnou cestu nebo pro závěje sně-
hu dostat až k odlehlé samotě. Pak musí přispě-
chat na pomoc sousedé, uložit nemocného třeba
na žebř a strmým úzkým chodníkem snést dolů
a přenést ho přes potok na dně rokliny až k místu,
kam se sanitní vůz dostal.

Koncem 19. a začátkem 20. století se doktor
k nemocnému nevolal, to by přišlo příliš draho, ale

nemocný byl k lékaři dopraven. Do vozu, neb různě do saní dala se oklepina slámy, nějaké ovčí kožichy a peřiny a na to se nemocný uložil. Zapřáhl se kůň či krávy a nemocná osoba se k lékaři zavezla, v nejhorším případě až do nemocnice.

V době před druhou světovou válkou, i během ní, osoby potřebné lékařského ošetření byly již ve většině případů odváženy k lékaři, nebo do nemocnice, a to buď autotaxikáři, vozidly soukromými, také i ošetřujícími lékaři, pokud auto měli.

První sanitní auto obdržel Rožnov od UNRY značky DOČKA, které ještě v roce 1963 vlastnil Požární sbor na Dolní Bečvě jako osobní dopravní prostředek.

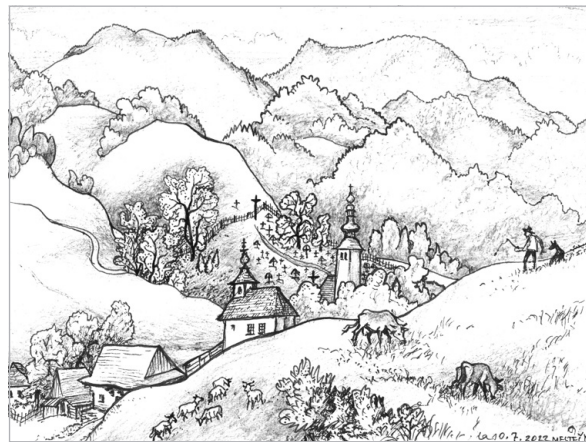
Prvním řidičem sanitního auta byl František Volek, nar. 27. 4. 1903.

Za zahájení sanitní dopravy v Rožnově lze považovat den 6. 4. 1946, kdy po havárce na motorce museli být odvezeni do nemocnice ve Valašském Meziříčí zranění František Divín z Dolní Bečvy a Josef Juříček z Prostřední Bečvy, kteří byli zaměstnaní jako obsluha parního válce u Okresní silniční správy ve Valašském Meziříčí.

Zdravá končina

Hornaté Valašsko bylo vždy považováno nejen za končinu krásnou, ale také zdravou a zdraví prospěšnou.

V roce 1907 uvedla Vlastivěda Moravská: „Poměry zdravotní jsou na Rožnovsku velmi příznivé. Roku 1902 z 25 089 obyvatel zemřelo jen 816 čili 3,2 %. Starých let dočká se zde mnoho osob. Nejvíce umírá dětí od 1 do 5 roků a lidé od 50 do 70 roků. Roku 1890 žila ve stáří 100 let 1 osoba, s 90 lety 41 osob a s 80 lety 309 osob.“

O zdravotnictví pečovalo 5 lékařů, a to 1–3 obvodní, jeden městský a lázeňský a jeden panský a železniční. Na léto přijíždívají do Rožnova ještě cizí lékaři.

K obvodu Rožnovskému patřily osady: Rožnov, Tylovice, Hážovice, Dolní Bečva, Zubří, Vidče a Velká Bystřice.

K Hutiskému obvodu patřily obce: Hutisko, Vígantice, Solanec, Prostřední a Horní Bečva.

Lékárna byla v Rožnově pod Radhoštěm.

Pěkné, pohodlné a zařízené studené i léčivé vanové koupele jsou v Rožnově. Zde zřízena je i dosti veliká nádržka na plování.“

I dnes je Valašsko – turistický ráj – hojně navštěvované. Už jen málokdo si uvědomí, že za starých časů byl život mezi jako vymalovanými kopci nejen radostný, ale také někdy strastiplný.

Prameny

Alois Bělunek: Doplnky o životě rožnovských Valachů z let 1850–1950.

Kronika sepsána roku 1911–1971.

Mgr. Petr Číhal, Mgr. Vítězslav Vilímek, DiS., Ph.D. (eds.): Tradiční kulturní kontexty pití alkoholu a kouření. Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, 2021.

Čeněk Kramoliš: Rožnovský okres. Nákladem Musejního spolku. V Brně 1907.

Jak se za starých časů na Valašsku léčilo

Z kroniky Aloise Bělunka
přepsal a uspořádal Richard Sobotka

Rožnov pod Radhoštěm 2025

Vydala Městská knihovna Rožnov pod Radhoštěm,
příspěvková organizace
Bezručova 519, 756 61 Rožnov pod Radhoštěm

Tel.: 571 654 747, 777 750 455

e-mail: knihovna@knir.cz

www.knir.cz

Edice Milé tisky č. 34

ISBN: 978-80-87334-56-0

Odpovědný redaktor: Pavel Zajíc

Redakční rada: Richard Sobotka, Ivan Bajer,
Marcela M. Kulišťáková, Helena Uhrová

Logo Město v mé paměti a kresba knihovny:
Vladimír Bartošek

Sazba: Honza Bartoň

Fotografie na obálce: Lojza Bělunek ze Solance č. 72

Ilustrace: Jiří Langer

Městská knihovna

Rožnov pod Radhoštěm

MILÉ TISKY
